

Lectoraten in het hbo: een nieuw fenomeen

Kitty Kwakman¹

Inleiding

Per 1 april 2002 ben ik werkzaam als lector bij de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Inmiddels zijn op vele Hogescholen in Nederland één of meerdere lectoren aan het werk (zie <http://lectoren.hbo.nl> en www.skohbo.nl). Omdat de functie van lector een nieuwe functie is in het Hoger Beroepsonderwijs, wil ik in dit artikel eerst uitleggen wat deze functie inhoudt en waarom deze functie is gecreëerd. In deze uitleg zal ik ook ingaan op de het verschijnsel 'kenniskring'. Aan de functie van lector zijn namelijk kenniskringen gekoppeld: groepen docenten die onder begeleiding van de lector staan en samen met de lector de taken uitvoeren.

Uit dit verhaal, dat vooral gebaseerd is op beleidsstukken, zal duidelijk worden dat lectoren en kenniskringen samen voor de taak staan om kwaliteit te verbeteren. Het gaat daarbij zowel om de kwaliteit van het eigen hbo-onderwijs als om de kwaliteit binnen de diverse werkvelden waarvoor studenten worden opgeleid.

Vervolgens zal ik ingaan op mijn eigen lectoraat en kenniskring die zich beweegt op het terrein van "professionalisering van agogische beroepen en vaktherapeuten in de gezondheidszorg". Ik geef aan hoe wij binnen dit lectoraat en kenniskring vorm willen geven aan deze gewenste kwaliteitsverbetering. Daartoe maak ik eerst duidelijk hoe wij aankijken tegen het thema professionalisering, omdat dit van invloed is op het type onderzoek dat wij willen gaan uitvoeren: praktijk-onderzoek. Ik sluit af met een korte beschrijving van onze lopende onderzoeksprojecten.

Wat doet een lector?

Een lector heeft de taak om binnen het Hoger Beroepsonderwijs onderzoek op te zetten en tot uitvoer te brengen. Elke lector is aangesteld op een specifiek inhoudelijk thema waarbinnen dit onderzoek zich moet bewegen. Behalve voor onderzoek is een lector ook verantwoordelijk voor onderwijsinnovatie en voor het intensiveren van de contacten naar buiten. Het onderzoek vervult hierin een belangrijke rol: door hierin samen te werken met de eigen hbo-opleidingen en met het werkveld wordt een verbinding met het onderwijs en met

de buitenwereld gelegd. Daardoor wordt de kans vergroot dat de opbrengsten van het onderzoek ten goede komen aan het eigen onderwijs en aan het werkveld.

Het zal duidelijk zijn dat binnen het hbo nog geen onderzoekstraditie bestaat en dat een lector als pionier gezien kan worden wat dit betreft. Om deze onderzoeksfunctie binnen het hbo van de grond te krijgen, wordt aan elke lector de eis gesteld dat hij of zij een wetenschappelijke achtergrond heeft, gecombineerd met praktijkervaring binnen een van de werkvelden van de opleidingen.

Kenniskring

Een lector doet het werk niet alleen: om het onderzoek tot uitvoer te brengen, is aan elk lectoraat een kenniskring verbonden. Een kenniskring is een groep docenten die binnen het thema van het lectoraat onderzoeksprojecten gaat uitvoeren, onder leiding van de lector. Docenten worden daartoe voor minimaal 1 studiejaar 4-8 uur per week aangesteld bij de kenniskring en zij worden hiervoor vrijgesteld van hun reguliere taken. Daarmee krijgen docenten de kans om andere taken uit te voeren, onderzoekscompetenties te ontwikkelen, maar ook om hun kennis op het thema van het lectoraat verder te verdiepen. Hoewel de kenniskring hiermee een belangrijke rol vervult in de verdere professionalisering van docenten, is het nadrukkelijk ook de bedoeling dat de activiteiten van docenten in de kenniskring in wisselwerking staan met het onderwijs. Dat wil zeggen dat het onderzoek moet leiden tot nieuwe kennis of kennisproducten die binnen het onderwijs bruikbaar zijn, zoals bijvoorbeeld nieuwe leerstof of een nieuwe aanpak.

Waarom zijn er lectoren en kenniskringen?

Het aanstellen van lectoren en kenniskringen maakt onderdeel uit van een convenant dat de voormalige minister Hermans eind 2001 met de hogescholen sloot. In dit convenant is afgesproken dat lectoren en kenniskringen op hogescholen de overdracht, verspreiding, circulatie en ontwikkeling van kennis gaan verstevigen en vergroten. De minister heeft hiervoor geld gereserveerd om over de

periode 2001-2004 ongeveer 120 lectoren aan te kunnen stellen, met bijbehorende kenniskringen.

Het belangrijkste doel van lectoraten en kenniskringen is een omslag te bereiken in de taakstelling van hogescholen: hogescholen moeten in toenemende mate een rol gaan spelen in kennisinnovatie en niet blijven hangen in het overdragen van kennis. Op grond van de afspraak van regeringsleiders tijdens de Europese Kennistop in Lissabon om Europa te ontwikkelen tot de meest concurrerende en dynamische kenniseconomie in de wereld, is het beleid erop gericht dat hogescholen zich verbreden tot regionale veelzijdige kenniscentra. In de vorming van regionaal kenniscentrum worden lectoren en kenniskringen van cruciaal belang geacht. Lectoren en kenniskringen moeten zich daartoe toeleggen op toegepast onderzoek. Het idee is dat toegepast onderzoek door vragen uit het werkveld wordt gestuurd, waardoor de samenwerking met het werkveld wordt verbeterd.

De verscheidenheid aan doelstellingen die aan lectoraten en kenniskringen wordt verbonden, is ook terug te zien in de criteria die zijn opgesteld ter evaluatie van elk lectoraat en kenniskring afzonderlijk. Na een periode van 4 jaar wordt bekeken in welke mate een lectoraat en kenniskring heeft bijgedragen aan:

- 1 meer samenwerking tussen hogescholen en (buitenlandse) instellingen voor onderwijs en onderzoek;
- 2 grotere betrokkenheid van het bedrijfsleven en werkveld bij onderwijs en onderzoek;
- 3 meer producten en diensten die voorzien in behoefte van werkveld;
- 4 verbetering van onderwijs en professionalisering van docenten.

Ondanks deze uitgebreide evaluatie, die bedoeld is om de effecten van het beleid te kunnen vaststellen, is op dit moment nog onduidelijk wat er na vier jaar staat te gebeuren en hoe lectoraten en kenniskringen in de toekomst zullen worden gefinancierd.

Kwaliteitsverbetering

Samengevat kunnen we stellen dat lectoraten en kenniskringen, via kennisinnovatie door middel van toegepast onderzoek, een functie vervullen in de kwaliteitsverbetering van zowel het hbo-onderwijs als de praktijk.

Kwaliteitsverbetering van het onderwijs komt op verschillende manieren tot stand. Ten eerste helpen

lectoraten en kenniskringen docenten om zich verder te professionaliseren en zich te bekwamen in het doen van onderzoek. Ten tweede helpt het uitvoeren van onderzoek docenten bij het begeleiden van afstudeerprojecten van studenten. In veel opleidingen moet het afstudeerproject van studenten een onderzoeksdeel bevatten: dit is door docenten beter te begeleiden als zij zelf ervaring met onderzoek hebben opgedaan. Ten derde komt er door het uitvoeren van onderzoek meer contact met de buitenwereld: onderzoek vindt plaats in de beroepspraktijk en helpt zodoende om erachter te komen wat er in het werkveld speelt, maar ook om het werkveld op de hoogte te houden van de ontwikkelingen in het hbo en om de onderlinge contacten te verstevigen.

Het uitvoeren van onderzoek in de beroepspraktijk draagt daarnaast ook bij aan verdere kwaliteitsverbetering van die beroepspraktijk. Hoewel onderzoek niet vanzelfsprekend bijdraagt aan verbetering van de kwaliteit van de beroepspraktijk, is het vooral het specifieke karakter van het onderzoek binnen hbo-instellingen dat geacht wordt bij te dragen aan deze kwaliteitsverbetering. Het hbo moet vooral toegepast onderzoek uitvoeren: onderzoek dat is toegesneden op vragen en problemen van de beroepspraktijk zelf en helpt bij het zoeken naar antwoorden en oplossingen hiervoor. De manier waarop lectoraten en kenniskringen bijdragen aan het verbeteren van de kwaliteit van de beroepspraktijk is dus sterk afhankelijk van de mate waarin het onderzoek 'toepassingsgericht' is.

Daarnaast geldt ook voor de beroepspraktijk, net als voor hbo-instellingen, dat het uitvoeren van onderzoek betekent dat buitenstaanders (studenten en docenten) hun intrede doen. Omdat buitenstaanders vaak dingen vanuit een ander perspectief bezien, wordt daarmee de kans vergroot dat nieuwe inzichten worden geboren. Deze nieuwe inzichten zijn voorwaardelijk voor het in gang zetten van veranderingen of verbeteringen.

Tot zover het beleid achter lectoraten en kenniskringen. In het volgende deel van het artikel maak ik een overstapje naar mijn eigen lectoraat en kenniskring.

Professionalisering

Het lectoraat 'professionalisering van agogische beroepen en vaktherapeuten in de gezondheidszorg' werkt samen met de opleidingen Creatieve Therapie, Culturele en

Maatschappelijke Vorming, Maatschappelijk Werk en Dienstverlening, en Sociaal Pedagogische Hulpverlening. Daarnaast wordt samengewerkt met het Opleidings- en Adviescentrum van de Hogeschool (VDO).

Het overkoepelende thema van het lectoraat en kenniskring is professionalisering. Dit is een breed begrip dat verwijst naar deskundigheidsbevordering. Dat betekent dat, in het onderzoek dat zal worden uitgevoerd, de deskundigheid van de hulpverlener centraal staat, evenals de manieren waarop deze deskundigheid kan worden bevorderd. Waarom is ervoor gekozen om deskundigheid van hulpverleners centraal te zetten? In ieder geval niet omdat hulpverleners niet deskundig genoeg zouden zijn. Wel dat hulpverleners, die te beschouwen zijn als professionals, hun deskundigheid voortdurend moeten bijhouden, ontwikkelen of vernieuwen. Dat is op zich niet nieuw: elke professional weet dat hij of zij geacht wordt bij te blijven en dat daarvoor verschillende manieren zijn: lezen van vakbladen, een lezing of conferentie bijwonen, een training of cursus volgen, lid zijn van een beroepsvereniging. Aan deze manieren kleven voor- en nadelen. Vanuit verschillende kanten wordt er steeds meer gewezen op de nadelen van deze manieren: deze manieren zijn weliswaar uitstekend om je op de hoogte te houden van ontwikkelingen, maar ze zijn niet geschikt om professionals te ondersteunen bij het in praktijk brengen van nieuwe ontwikkelingen, ideeën of inzichten of bij het verkennen van mogelijkheden hiertoe. Daarnaast zijn deze manieren vooral gericht op de overdracht van nieuwe kennis die door anderen, niet primair werkzaam in die beroepspraktijk, is ontwikkeld. Daarmee ligt het gevaar op de loer dat deze nieuwe kennis door professionals in de praktijk als niet relevant wordt beschouwd. Om daadwerkelijk deskundigheid te bevorderen is het niet voldoende om nieuwe kennis te verwerven. Om deskundigheid te bevorderen, moet nieuwe kennis ook worden toegepast in de eigen praktijk. Daarnaast wordt deskundigheid ook bevorderd doordat professionals ervaringen met elkaar delen, hierop reflecteren en daardoor nieuwe inzichten (en dus kennis) verwerven.

Het lectoraat wil deze laatste twee manieren van deskundigheidsbevordering centraal stellen in het onderzoek: het toepassen van nieuwe kennis in de praktijk en het verwerven van kennis door gezamenlijke reflectie op ervaringen. De specifieke onderzoeksvragen die hierbij horen, worden echter niet van tevoren opgesteld, omdat in

dit lectoraat is gekozen voor een specifiek type van onderzoek dat we aanduiden als praktijkonderzoek.

Praktijkonderzoek

Praktijkonderzoek is, net als in toegepast onderzoek, toegesneden op vragen en problemen van de beroepspraktijk en helpt bij het zoeken naar antwoorden en oplossingen hiervoor. Het meest centrale kenmerk van praktijkonderzoek is echter dat het hele onderzoeksproces samen met de beroepspraktijk wordt doorlopen. Dat begint met het gezamenlijk opstellen van onderzoeksvragen. Daarna wordt het onderzoeksvoorstel samen uitgewerkt, wordt het onderzoek gezamenlijk uitgevoerd en vindt ook een gezamenlijke evaluatie plaats. Het onderzoek wordt dus niet voor de beroepspraktijk uitgevoerd, maar samen met de beroepspraktijk. Hier is voor gekozen, ten eerste omdat het uitvoeren van onderzoek belangrijke kansen biedt om te leren en om nieuwe kennis te verwerven. Vanuit onze visie op professionalisering kunnen we stellen dat het uitvoeren van een praktijkonderzoek een belangrijke manier is om deskundigheid te bevorderen, ook voor professionals in de praktijk. Als onderzoekers, los van de praktijk, het onderzoek uitvoeren, zijn de onderzoekers verantwoordelijk voor het zoeken naar oplossingen van problemen. De onderzoekers leren hier meer van dan de beroepspraktijk: de kunst is nu juist om de beroepspraktijk zoveel mogelijk bij de probleemoplossing te betrekken, omdat dit belangrijke leerervaringen teweegbrengt. Het uitvoeren van het onderzoek samen met de beroepspraktijk, biedt de grootste kansen op het vinden van een oplossing die breed wordt gedragen: als professionals betrokken worden bij het signaleren van het probleem en bij de mogelijke oplossingen hiervoor, is de acceptatie van de oplossing veel minder een punt van zorg.

Van praktijkonderzoek naar professionalisering

Als lectoraat en kenniskring zetten we dus in op praktijkonderzoek naar professionalisering. Daarbij gaan we ervan uit dat het uitvoeren van onderzoek een belangrijk middel is voor professionalisering, zowel voor de docenten uit de kenniskring, als voor de hulpverleners in de beroepspraktijk. Daarmee is zowel het type onderzoek als de thematiek die in het onderzoek centraal staat gerelateerd aan kwaliteit en kwaliteitsverbetering.

In dit praktijkonderzoek vertrekken we vanuit een specifieke visie op professionalisering (Kwakman, 2003) waarin we twee thema's centraal zetten: het toepassen van nieuwe kennis in de praktijk en het verwerven van kennis door gezamenlijke reflectie op ervaringen. In het praktijkonderzoek willen we dus vooral zoeken naar oplossingen voor problemen die samenhangen met deze twee thema's. Dat wil zeggen dat we ons, in nauw overleg met de beroepspraktijk, zullen bezighouden met vraagstukken rondom innovatie en implementatie (bijvoorbeeld van nieuwe methodieken, richtlijnen of protocollen), maar ook met vraagstukken rondom kennisontwikkeling door professionals zelf (bijvoorbeeld het stimuleren van reflectie, leren van elkaar, het expliciteren van impliciete kennis).

Hoewel het oplossen van problemen uit de beroepspraktijk het belangrijkste doel is, wil het bovenstaande tegelijkertijd zeggen dat we niet op alle vragen en problemen uit de beroepspraktijk in zullen gaan. We beperken ons en wel met de volgende reden: om zelf deskundigheid te verwerven op een inhoudelijk terrein. We hopen op die manier ons inzicht in bovenstaande thema's te vergroten en wel zodanig dat deze inzichten een plek krijgen in het onderwijs aan studenten. Dus om de kwaliteitsverbetering voor hbo-docenten en vervolgens voor het onderwijs te waarborgen, is het niet voldoende dat docenten onderzoek uitvoeren. Daarnaast is het ook van groot belang dat het onderzoek tot uitkomsten leidt die het inzicht in een bepaalde thematiek vergroten. Dan pas is er sprake van kennisinnovatie.

Activiteiten tot nu toe

Een eerste klus voor mij als lector was het samenstellen van een kenniskring. Per 1 september 2002 zijn we met de kenniskring van start gegaan. In het werken met de docenten zijn me een aantal dingen opgevallen. Ten eerste dat de hbo-docenten niet zozeer behoefte hebben aan meer variatie, omdat hun takenpakket al enorm gevarieerd is. De docenten hebben eerder behoefte aan inhoudelijke verdieping en zij beschouwen de kenniskring als een uitstekende gelegenheid hiertoe. Een gelegenheid die zich tijdens het normale werk maar moeilijk voordoet, zo blijkt. Door alle verschillende taken en werkzaamheden wordt het werk nogal versnipperd en blijft er weinig tijd over voor bezinning en verdieping. Ten tweede hebben veel opleidingen en docenten uitstekende contacten met het

werkveld, via stages en bijvoorbeeld werkveldcommissies. Het lectoraat en kenniskring wordt dan ook niet ervaren als noodzakelijk middel om deze contacten aan te gaan. Eerder om deze contacten een andere invulling te geven. Eén van de belangrijkste voornemens in het eerste jaar was om zo snel mogelijk te starten met het uitvoeren van onderzoek. Vanuit de geschetste visie op professionalisering is elk lid van de kenniskring, op basis van de eigen kennis en ervaring met het werkveld, aan de gang gegaan met het opzetten van een onderzoeksproject in een specifieke beroepspraktijk. Ik geef hieronder een korte beschrijving van ieder project.

Trudi Janssens (Sociaal-Pedagogische Hulpverlening) richt zich in haar onderzoek op de ontwikkeling van interculturele competenties van werkers in de gehandicaptenzorg. In het onderzoek wordt, samen met de hulpverleners een leertraject ontwikkeld en uitgevoerd, waarin hulpverleners hun eigen methodisch handelen ten aanzien van migrantenkinderen, -jongeren en hun ouders onder de loep nemen en daar gericht verbeteringen in aanbrengen. De onderzoeksvraag luidt aan welke kenmerken een leertraject moet voldoen om verbeteringen in het handelen tot stand te brengen.

Barbara Krantz (Creatieve Therapie) onderzoekt het therapeutisch handelen van vaktherapeuten in therapie-situaties. Daartoe wordt een aantal vaktherapeuten, werkzaam in de geestelijke gezondheidszorg, uitgenodigd om een video-opname te maken van een bepaalde therapiesituatie. Deze vaktherapeut wordt vervolgens geïnterviewd. Tijdens dit interview bekijken onderzoeker en vaktherapeut gezamenlijk de video-opname en de vaktherapeut wordt uitgenodigd om te vertellen wat de beweegredenen zijn achter het therapeutisch handelen. Het doel van het onderzoek is meer zicht te krijgen op het type interventies dat vaktherapeuten uitvoeren. Alja van der Lek (Culturele en Maatschappelijke Vorming) doet onderzoek naar de manier waarop spel bijdraagt aan het verwerven van sociale competenties door jongeren. Daartoe interviewt zij een groot aantal sociaal-cultureel werkers die, door hun deelname aan bepaalde projecten, spelactiviteiten voor jongeren organiseren en uitvoeren. Vervolgens organiseert zij een aantal bijeenkomsten waarin sociaal-cultureel werkers van elkaar kunnen leren hoe zij spel kunnen gebruiken voor het aanleren van sociale competenties. Doel van het onderzoek is kennis te genereren over de relatie tussen spel en sociale

competenties, maar ook over de manier waarop deze kennis kan worden verspreid.

Hans Oostrik (VDO, Opleidings- en Adviescentrum) voert zijn onderzoek uit binnen de forensische psychiatrie. Het onderzoek heeft tot doel een nieuw competentieprofiel te ontwikkelen voor forensisch psychiatrisch werkers. Dit nieuwe competentieprofiel is nodig omdat de veranderingen in het werk zo groot zijn dat het oude profiel niet meer toereikend is. Via groeps gesprekken en werkconferenties worden verschillende groepen medewerkers uitgenodigd om te vertellen wat goed forensisch psychiatrisch werk inhoudt. De verschillen en overeenkomsten tussen de groepen vormen het aangrijpingspunt voor verdere discussie en besluitvorming over de invulling van het nieuwe profiel.

Lies Schilder (Maatschappelijk Werk en Dienstverlening) onderzoekt de manier waarop hulpverleningscoördinatoren in de verslavingszorg leren om invulling te geven aan een nieuwe taak. Deze nieuwe taak houdt in dat zij hun medewerkers begeleiden bij het leveren van kwaliteit in hun werk. In het onderzoek wordt samen met de hulpverleningscoördinatoren een leertraject ontwikkeld en uitgevoerd. Met behulp van video-opnames en verslagen van bijeenkomsten worden succesvolle kenmerken van dit leertraject en de daarvoor benodigde voorwaarden binnen de organisatie beschreven.

Een lectoraat is er niet alleen voor onderzoek. Via het onderzoek moeten wij ook een bijdrage leveren aan de vernieuwing van het onderwijs aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Wij zien dit als volgt: in alle sociaal-agogische opleidingen en ook in de opleiding voor creatieve therapie moeten studenten in het laatste jaar een praktijkgericht onderzoek uitvoeren. Het lectoraat wil graag een bijdrage leveren aan het verhelderen van wat praktijkgericht onderzoek is en welke onderzoeksmethoden hiervoor geschikt zijn. Daarnaast wil het lectoraat samen met de opleidingen vaststellen op welke manier studenten het beste kunnen worden voorbereid op het uitvoeren van dit praktijkgerichte onderzoek. Daartoe zal eerst duidelijk moeten worden wat onderzoekscompetenties voor studenten zijn en vervolgens hoe deze in de verschillende opleidingen kunnen worden aangeleerd. Het ligt daarbij voor de hand om een koppeling te maken tussen onderzoekscompetenties en methodische competenties. Op die manier wordt onderzoek niet zozeer een extra activiteit

die naast andere beroepsactiviteiten moet worden uitgevoerd, maar ligt onderzoek in het verlengde van dat wat toch al gedaan wordt, namelijk methodisch en reflectief handelen. Zo worden studenten voorbereid op het blijvend ontwikkelen van de eigen kennis in hun latere beroepspraktijk, waar onderzoek vanzelfsprekend deel van uitmaakt. Een andere bijdrage aan het onderwijs komt uit de verschillende onderzoeksprojecten zelf. De verschillende projecten leveren allemaal kennis en inzicht op over concrete beroepspraktijken, maar ook over veranderingen die zich voltrekken in die beroepspraktijk: wat speelt zich daar af? Het lectoraat spant zich in om deze kennis en inzicht met de verschillende opleidingen te delen, via het houden van bijeenkomsten en studiedagen. Hiermee laten we docenten zien en ervaren wat de meerwaarde is van het doen van onderzoek. Tenslotte heeft het lectoraat ook tot doel een bijdrage te leveren aan de professionalisering van docenten. Een belangrijke optie hiervoor is het begeleiden van onderzoeksprojecten van studenten. Docenten kunnen studenten beter begeleiden bij de opzet en uitvoering van een praktijkgericht onderzoek als zij zelf onderzoekervaring hebben opgedaan. Omdat dit een taak is voor alle docenten in het hbo, en het lectoraat slechts vijf docenten kan aannemen, staat het lectoraat voor de uitdaging om te zoeken naar mogelijkheden om meer docenten onderzoekervaring te laten opdoen. Vanuit het lectoraat zijn daarom een tweetal projecten gestart, waarin ik docenten van twee verschillende opleidingen begeleid bij het verwerven van onderzoekscompetenties.

LITERATUUR

Kwakman, K. (2003). *Anders leren, beter werken*. Lectorale rede Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Nijmegen: HAN.

¹ Dr. Kitty Kwakman is verbonden aan de Universiteit Twente. Tevens is zij als lector werkzaam bij de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

Dit artikel is een meer recente versie van een eerder verschenen artikel in *Maatwerk*, vakblad voor het Maatschappelijk Werk, december 2002.